

UDK 811.163.41'371
811.111'371
81'243:159.95

LJILJANA VUKIĆEVIĆ-ĐORĐEVIĆ
Prirodno-matematički fakultet, Kragujevac

27

O KOLOKACIJAMA

- ILI ZAŠTO SNAŽNA KAFA IPAK NIJE DOVOLJNO JAKA?

Učenje gramatičkih pravila i struktura koje je decenijama činilo okosnicu učenja stranih jezika oličeno u gramatičko-prevodilačkom metodu sve se više povlači pred leksičkim pristupom i lingvistikom korpusa. Rečenica se više ne smatra centralnim nivoom učenja i podučavanja stranog jezika, već se u fokus stavlja reč u okruženju – diskurs – koji joj i obezbeđuje pridavanje pravog značenja povezanog sa datom situacijom. Na taj način leksička kompetencija postaje prevashodni cilj u učenju stranih jezika, pa i engleskog, naravno.

Gramatika je oduvek bila sistem čvrstih pravila koja su jasno definisana i čine konačan sistem. Međutim, ono što jezik čini skupom beskrajnih mogućnosti, nalazi se upravo u njegovom leksičkom delu – u vokabularu. I sam čin komunikacije, koji je jeziku imanentan, u prvom redu se oslanja na rečnik i leksičke jedinice jezika. Dugogodišnja pedagoška praksa učenja stranih jezika uz pomoć ličnih džepnih rečnika u koje su učenici upisivali „nepoznate“ / „nove“ reči, da bi potom njihovo znanje bilo proveravano putem prevodilačkih ekvivalenata, postepeno je napušтана u korist novih metoda učenja značenja reči na osnovu konteksta. Učenje izolovanih reči smanjuje mogućnost njihovog pamćenja na duži rok, a istovremeno se povećava i mogućnost njihove pogrešne primene u leksičkim frazama. Suština novih metoda svodi se na segmentaciju jezičkih struktura i učenje preko leksičkih frazeoloških celina (*chunks of language*). Najveći pomak očekivan je na strani nastavnika stranog jezika – trebalo je preći sa okoštalog ali jednostavnog poimanja jezika kao leksikalizovane gramatike na gramatikalizovani leksikon. Kako je i znanje koje posedujemo organizovano kroz uzajamno povezane obrasce na osnovu prethodnog iskustva, tako je realno očekivati da se upravo time rukovodimo i u svakom novom kontekstu ili komunikacionoj situaciji. Između gramatičkog i leksičkog znanja pri tom mora postojati kohezija, jer poznavanje gramatičkih pravila i obrazaca može biti od bitnog značaja kada treba doneti zaključak o značenju reči. Ipak, i sama kohezija između reči u okviru iste rečenice često može nagovestiti značenje neke nepoznate reči u njihovoj blizini. Ovde se može pomenuti i značaj tzv. „kolokacione kohezije“ što podrazumeva zajedničko pojavljivanje leksičkih jedinica koje se obično povezuju jedna s drugom, jer se pojavljuju u sličnom kontekstu. Kolokacija je, dakle, jedan vid leksičke kohezije u vezi sa odnosom između leksičkih jedinica koje se u jeziku pojavljuju zajedno (Halliday /Hasan 1976: 288).

Kolokacije se razlikuju prvenstveno po svojoj prirodi – osnovna je podela na gramatičke i leksičke kolokacije (Benson *et al.* 1990: VIII-XII). Kao primeri gramatičkih kolokacija u engleskom jeziku mogu se navesti kombinacije imenica, prideva ili glagola sa predlozima, infinitiv ili klauza kao npr: *cut into, by mistake, to be conscious that, preference for*. Leksičke kolokacije obuhvataju međusobne kombinacije imenica, prideva, glagola i priloga kao npr. *dreadful guilt, eternal love; hear aright, respect greatly; keep shape, leave footprint; factory makes/produces/opens, consumer needs/buys/spends* i sl. Prilikom tumačenja kolokacije najbolje je osloniti se na kontekst, jer poznavanje značenja izolovanih elemenata kolokacije ne može uvek biti od velike pomoći. Stepen produktivnosti, semantička transparentnost i zamenljivost elemenata kolokacije najveći su kod onih jednostavnijih kombinacija koje su često istovetne ili veoma slične u oba jezika (*strong coffee, applied geology, make mistake* i sl.), ali se postepeno smanjuju kako se udaljavamo od kombinacija sa većom slobodom kombinovanja do ustaljenih klišea (*one in a million, easier said than done, better late than never* i sl.) i još više kako se približavamo idiomima kao specifičnoj vrsti kolokacija čvrste strukture (*to sing small; The cat did it; It's all Greek to me;* i sl.).

Hil i Luis svrstavaju kolokacije u pet kategorija i to tako da se dobiju leksički skupovi koji odražavaju semantička polja. To su kombinacije pridev+imenica (*fatal accident*), glagol+imenica (*accept responsibility*), imenica+glagol (*the gap widened*), prilog+pridev (*potentially embarrassing*) i glagol+prilog (*discuss calmly*) koje su izdvojene na osnovu lingvističkog istraživanja korpusa (Hill/Lewis 1997: 6). Očigledna je sličnost sa Bensonovom kategorizacijom leksičkih kolokacija. Nešto kasnije Hil predlaže proširenu klasifikaciju dodajući kombinacije imenica+imenica (*a pocket calculator*), prilog+glagol (*half understand*), glagol+pridev+imenica (*learn a foreign language*) i glagol+predlog+imenica (*speak through an interpreter*) (Hill 2000: 52)

Prema jednoj novijoj kategorizaciji kolokacije su svrstane u četiri grupe: slobodne kombinacije, ograničene kolokacije, predvidljive i nepredvidljive idiome (Howarth 1998: 28). Slobodne kombinacije se značenjski izjednačavaju sa pojedinačnim značenjima svojih konstituenata (*blow a trumpet; under the table*), ograničene kolokacije imaju najmanje jednu komponentu u specifičnom kontekstu (*blow a fuse; under attack*), predvidljivi idiomi imaju metaforično značenje koje se može nazreti kroz njihovu interpretaciju (*blow your own trumpet; under the microscope*), a značenje nepredvidljivih idioma je u potpunosti nemoguće izvesti iz značenja njegovih komponentata (*blow the gaff; under the weather*). Primenjena kompjuterska lingvistika ističe da kolokacije, bez obzira na to kako su generalno definisane, moraju imati četiri karakteristike – one su specifične, imaju svoj domen pojavljivanja, ponavljaju se i čine povezane leksičke klastere (Smadja 1993: 146). Isti autor predlaže kategorizaciju koju čine tri grupe kolokacija: čvrste imenske fraze (*the gross national product, New York Stock Exchange*), predikatske relacije (*small retailer, stock fell, trade actively*) i frazeološki modeli (*The Dow Jones average of 30 industrials rose 26.28 points to 2,304.69*). Čvrste imenske fraze predstavljaju leksičke jedinice same za sebe – one se ne mogu razložiti na manje delove tako da se istovremeno ne promeni i njihovo značenje, a jednostavno pravilo za njihovo konstruisanje ne postoji. Predikatske relacije sastavljene su od dve reči koje se često

zajedno koriste u sličnom sintaksičkom odnosu i predstavljaju najfleksibilniji tip kolokacija. Frazeološki modeli vezuju se za određeni domen i imaju važnu ulogu u generisanju jezika.

Međutim, uprkos mogućim očekivanjima, postoje ograničenja u sinonimnoj supstituciji prilikom kreiranja kolokacija. Ova ograničenja postoje i u srpskom i u engleskom jeziku, pa tako dobijamo parove u kojima je samo jedna kombinacija ispravna:

jaka /*snažna kafa,	split /*divided personality
emocionalni teret /*tovar	hard /*strong currency
tanka /*vitka šnicla	lively /*vital children
prepraviti /*ispraviti odeću	the *newest / latest fashion
navući /*obući prehladu	bad /*evil food
gorući /*plamteći problem	final /*eventual wish
kreativna / *maštovita radionica	three years ago /*before

Zahvaljujući prednostima dostupnih leksičkih izvora, i to ne samo štampanih i elektronskih verzija najnovijih rečnika engleskog jezika (*OALD5*, *LDOCE3*, *COBUILD2*, *CIDE*) već i obimnih elektronskih baza (*WordNet*, *FrameNet* i sl.), moguće je primeniti najnovije tehnike pretraživanja i izdvojiti kolokacije na osnovu njihove usmerenosti i broja preferentnih veza. Tako se na osnovu kolokacione preferentnosti izdvaja jedna nova definicija dvočlane kolokacije koja nastaje onda kada jedan član pokazuje izrazitu sklonost ka onoj leksičkoj realizaciji pojma koja je predstavljena drugim članom u paru (Pearce 2001). Korišćenjem elektronskih baza i savremenih programa u lingvističkim istraživanjima moguće je mapiranjem izdvojiti kolokacije na osnovu sinonima za svako značenje reči. Bogata hijerarhijska struktura jedne elektronske baze time daje mogućnost uopštavanja od sinonimnosti do konceptualne sličnosti.

Neka novija istraživanja obuhvatila su vrednovanje stečenog znanja o kolokacijama u engleskom jeziku na osnovu uspešnosti na *cloze* testu, čime je posebno istaknut značaj podučavanja i učenja reči u njihovom kolokacionom okruženju, a ne izdvojeno (Keshavarz / Salimi 2007: 89). Jezik struke takođe podrazumeva usvajanje vokabulara u kontekstu, što znači da se tako predstavljene leksičke jedinice uspešnije usvajaju, pamte i primenjuju. Tada je potrebno znati i upotrebu reču u standardnom i formalnom jeziku. Engleski glagoli *buy* i *purchase* na srpskom znače isto – *kupiti* – ali je ono što čini razliku u prvom redu formalna upotreba glagola *purchase* i svakodnevna upotreba glagola *buy*. Ako dalje analiziramo njihovu upotrebu, uočićemo da samo glagol *buy* može biti primenjen po obrascu *buy+IO+DO*, a glagol *purchase* može se neposredno naći samo ispred direktnog objekta. Pored toga, ako istu radnju svedemo na analitičke izraze sastavljene od glagola i imenice, onda se suočavamo sa kolokacijskim varijantama glagola *do* i *make*: *do shopping* i *make purchase* i jedinstvenim – *obaviti kupovinu* u srpskom. Razlika između navedenih analitičkih izraza na engleskom jeziku ovde se mora naći u očekivanim kontekstima njihove upotrebe – *do shopping* u svakodnevnom životu, a *make purchase* u ekonomskoj oblasti.

Kako kontekst određuje kolokacijske varijante, onda se u okruženju neke reči – u istom semantičkom polju – mogu očekivati potpuno različite leksičke jedinice. Tako se imenica *production* može očekivano naći u kolokacijskim varijantama sa *large-scale*, *efficient*, *industrial*, glagolima *boost*, *cut*, *stop*, *speed up*, imenicama *method*, *capacity*, *team* u nekom tekstu ili govoru ekonomske tematike, ali i sa pridevima *professional*, *Broadway*, *stage*, glagolom *put on*, ili imenicama *film*, *news*, *TV* kada se govori ili piše o medijima. U srpskom jeziku anglicizmi su sve prisutniji, ali će se u ekonomskoj terminologiji gotovo uvek koristiti srpska reč *proizvodnja*, dok je anglicizam *produkcija* praktično nezamenljiv u filmskoj i muzičkoj industriji.

Učenje reči stranog jezika time dobija novu dimenziju – ono čime treba ovladati je zapravo razumevanje semantičkih osobina, pravilna upotreba registra i kolokacija. Sam proces učenja time postaje aktivniji i predstavlja veći izazov, a naročito kada se uzmu u obzir prevaziđene gramatičke vežbe zasnovane na beskrajnom ponavljanju iste gramatičke strukture, čime se učenje ograničava na okvir rečenice a širi kontekst – zanemaruje. Elektronski korpusi engleskog jezika (*The British National Corpus*, *The COBUILD Bank of English Corpus*, *The Cambridge International Corpus*, *The Longman Written American Corpus*, *CANCODE*) i novi kompjuterski programi omogućili su ne samo memorisanje velikog broja reči (pojedini korpusi sadrže i preko 300 miliona reči uključujući i obiman vokabular nauke i tehnike), već se mogu dobiti i informacije o njihovoj učestalosti, načinu korišćenja i mogućim značenjima u zavisnosti od kontekstualnog okruženja. Pri tom se ima na umu i razlika između reči i leksičke jedinice, a veća brojnost je na strani potonjih.

Potpuno ovladavanje leksikonom engleskog jezika je praktično nemoguće i to ne samo za strane govornike već i za one kojima je engleski jezik maternji. Ako prethodno navedena brojka od 300 miliona reči već sama po sebi deluje neverovatno, treba pomenuti i to da je utvrđeno da od 54.000 familija reči sadržanih u Websterovom rečniku prosečan univerzitetski obrazovan izvorni govornik engleskog jezika koristi tek 20.000 (Schmitt 2000: 3). Ali, rečnik se obogaćuje tokom čitavog života, a gramatička pravila se u najvećoj meri usvajaju već do desete godine života (Crystal 1987: 243). I sama priroda usvajanja jezika razlikuje se između izvornih govornika koji svoj maternji jezik uče kroz duže i složenije jezičke nizove, razlažući ih samo kada je to neophodno, i onih koji isti jezik uče kao strani započinjući svoje učenje od manjih jedinica koje se vremenom dograđuju.

Tokom prošlog veka vršena su brojna istraživanja kako bi se utvrdio minimalno potreban broj reči u govoru i pisanju ili tzv. osnovni vokabular. Jedan opšti zaključak je da 2.000 osnovnih reči čini taj osnovni vokabular. Učestalost njihove upotrebe i mogućnost razumevanja čitavog teksta na osnovu razumevanja njihovog značenja učinile su ih neophodnim sastavnim delom čak i najsvedenijih rečnika. Međutim, čak i letimičnim pogledom na ovu listu stiže se utisak da je veliki broj navedenih reči semantički „prazan“, počevši od najčešće korišćenih glagola *do*, *make* i *have*. Njihovo značenje u određenoj situaciji mora biti izvedeno iz konteksta kao što je slučaj i sa najčešće korišćenim predlozima. Takođe treba istaći da je upotreba reči u engleskom jeziku, kao i u svakom drugom, u vezi sa

funkcionalnim stilovima. Zato su najčešće korišćeni glagoli u svakodnevnoj komunikaciji izrazito retki u akademskom jeziku.

Na osnovu rečenog može se zaključiti da, bez obzira što se učenje svakog jezika u velikoj meri može smatrati ovladavanjem njegovim glagolskim oblicima (Palmer 1987: 1), najpogodnije za učenje kolokacija jesu – imenice. U učenju kolokacija engleskog jezika od velike koristi mogu biti udžbenici za samostalni rad u kojima su kolokacije grupisane prema ključnim rečima – imenicama koje se veoma često koriste, a koje nas prirodno vode do glagola i prideva sa kojima se kombinuju. Na taj način se uče čitavi izrazi, a ne samostalno izdvojene reči. Navodimo kao primer imenicu **freedom** koja se navodi u kolokacijama sa glagolima: *allow, fight for, restrict, enjoy, give up, value*, sa uobičajenim pridevima: *complete, greater, new-found, fundamental, hard-won, artistic*, drugim imenicama uz predloge: *taste of, land of, sense of, bid for, symbol of, struggle for*, predlozima uz imenice: *of choice, of the press, of movement, of speech, of the individual* (Woolard 2004: 63). Pošto se vladanje maternjim jezikom podrazumeva, onda neke prethodno usvojene kolokacione veze iz srpskog jezika mogu pomoći u ovom učenju, jer *sloboda* se i u srpskom može *ograničiti*, nje nas mogu *lišiti*, drugima je možemo *dopustiti*, za nju se možemo *boriti*, trebalo bi je *ceniti* i to stalno, a ne samo kada je izgubimo i shvatimo šta znači u slobodi *uživati*. Kolokacije se, međutim ne javljaju samo u svom osnovnom već i u prenesenom, metaforičnom, značenju, pa tako uz *high price, hit hard* ili *the days ahead*, a slično je i sa njihovim ekvivalentima u srpskom jeziku, možemo očekivati da uprkos *visokoj ceni* koja se mora platiti u *danima pred nama* možemo očekivati da bude manje *žestokih udaraca*. Ovakve metaforične kolokacije mogu prenositi i dodatnu vrstu informacije o emotivnom stanju (*take a deep breath*) i sl.

Učenje kolokacija omogućava da se u čitanju i slušanju razumevanje postiže prepoznavanjem dužih izraza, a ne izolovanih reči, što od pasivnijeg oblika učenja postepeno vodi do viših nivoa – pisanja i govora – i sticanja većeg samopouzdanja u jezičkoj kompetenciji. Čitanje može biti izrazito korisno u učenju kolokacija. Tekstovi koji su obično predviđeni kao materijal za čitanje u učenju stranog jezika prvenstveno se zasnivaju na određenom vokabularu u koji se ugrađuju i predviđene gramatičke strukture. Vežbanja koja obično prate takve tekstove najčešće se odnose na gramatiku. Dodatni oblik vežbanja uvek može biti priređen upravo uzimajući u obzir najčešće leksičke kolokacije iz teksta i na osnovu njih razvijati nove. Na ovaj način se, između ostalog postiže još jedan cilj – usmeravanje pažnje na tekst kao celinu i izvlačenje maksimalne koristi u razumevanju iz jednog takvog, holističkog pristupa.

Navika da se davno prevaziđeni prevodilački metodi i kruti gramatički obrasci koriste u učionicama u kojima se engleski izučava kao strani jezik moraće da ustukne pred potrebom da se on efikasnije koristi, što svakako podrazumeva aktivan i kreativan pristup. Preterano insistiranje na gramatici neminovno onemogućava dalje napredovanje u učenju engleskog jezika i zadržava one koji ga uče na (o)srednjem nivou. Naravno, prethodno pomenuto rano usvajanje gramatičkih struktura čini neophodan preduslov za uspešan leksički pristup u učenju jezika – kreativnost i stalno otkrivanje novih značenja i drugačijih upotreba reči.

L I T E R A T U R A

- Benson, M, E. Benson i R. Ilson. 1990. *Kombinatorni rečnik engleskog jezika*. Beograd: Nolit.
- Crystal, D. 1987. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: CUP.
- Halliday, M.A.K. i R. Hasan. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hill, J. i M. Lewis. 1997. *Dictionary of Collected Collocations*. Hove, UK: Language Teaching Publications.
- Hill, J. 2000. Revising priorities: from grammatical failure to collocational success. In M. Lewis (ed.) *Teaching Collocation*. Hove, UK: Language Teaching Publications, 47-70.
- Howarth, P. 1998. Phraseology and Second Language Proficiency. *Applied Linguistics* 19.1, 24-44.
- Keshavarz, M. H. i H. Salimi. 2007. Collocational competence and cloze test performance: a study of Iranian EFL learners. *International Journal of Applied Linguistics* 17.1, 81-92.
- Palmer, F. R. 1987. *The English Verb*. London: Longman.
- Pearce, D. 2001. Synonymy in Collocational Extraction. *Proceedings of the NAACL01 Workshop on Wordnet and Other Lexical Resources*, Pittsburgh. [Internet]. Dostupno na: <http://www.citeseer.ist.edu/pearce01synonymy.html> [10.12.2007]
- Schmitt, N. 2000. *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge: CUP.
- Smadja, F. 1993. Retrieving Collocations from text: Xtract. *Computational Linguistics* 19.1, 143-177.
- Woolard, G. 2004. *Key Words for Fluency*. London: Thomson.

S U M M A R Y

ON COLLOCATIONS – OR WHY POWERFUL COFFEE IS NEVER STRONG ENOUGH?

Instead of supplying the meaning to a given form, or supplying the form to a given meaning, which makes the core of the grammatical approach to language learning, ESL educators are to endeavour to implement the lexical approach in their classrooms. Learning the number of words a native speaker knows is, however, an amazing feat. But, on the other hand, what language teaching and learning is about is making sense of words.

It seems that collocations have been found important but so far undervalued. Nevertheless, to move from passive to active learning and knowledge and from receptive to productive vocabulary, learners should master a wide variety of collocating words.

KLJUČNE REČI: kolokacija, kontekst, vokabular, leksički pristup.